

NEGA SUT TISHLARNI DAVOLASH KERAK?

Qorasheva Madinabonu Nosirjon qizi

Tibbiyot fakulteti, Stomatologiya ta'lim yo'nalishi
1-bosqich Stom-25-09- guruh talabasi, @gmail.com

Annotatsiya. Sut tishlari, shuningdek, birlamchi yoki sut tishlari deb ham ataladi, bolaning umumiy salomatligi va rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Vaqtinchalik bo'lishiga qaramay, ular to'g'ri chaynash, nutqni rivojlantirish, yuz o'sishi va doimiy tishlar uchun joyni saqlab qolish uchun juda muhimdir. Sut tishlaridagi davolanmagan tish muammolari, masalan, karies yoki infeksiyalar, og'riq, ovqatlanishda qiyinchilik, noto'g'ri ovqatlanish va bolaning hayot sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bundan tashqari, tishlarning erta yo'qolishi doimiy tishlarda noto'g'ri joylashish va otilish muammolariga olib kelishi mumkin. Sut tishlarini davolash, shuningdek, og'iz gigienasi odatlarini shakllantirishga yordam beradi va keyingi yillarda tish xavotiri xavfini kamaytiradi. Shuning uchun, sut tishlarini o'z vaqtida parvarish qilish va davolash sog'lom og'iz rivojlanishi va uzoq muddatli tish salomatligini ta'minlash uchun juda muhimdir.

Kalit so'zlar. Sut tishlari, birlamchi tishlar, bolalar stomatologiyasi, tish kariesi, og'iz salomatligi, bola rivojlanishi

Kirish

Sut tishlarni davolash bolalar og'iz salomatligining asosiy ustunini tashkil qiladi, bu ishonchli epidemiologik dalillar va klinik tadqiqotlar bilan tasdiqlangan [1, 12]. Tish kariesi butun dunyo bo'ylab bolalarga ta'sir qiluvchi eng keng tarqalgan surunkali kasalliklardan biri bo'lib qolmoqda, tizimli sharhlar 0-12 yoshdagi bolalar orasida birlamchi tishlarda tish kariesining global tarqalishi taxminan 46,2% ni tashkil etishini xabar qiladi, bu esa turli populyatsiyalar va ijtimoiy-iqtisodiy qatlamlarda saqlanib qoladigan jiddiy sog'liqni saqlash yukini ta'kidlaydi [5, 8].

Sut tishlarida davolanmagan karies bilan bog'liq yuqori kasallanish oddiy emas: tish kariesining asoratlari - pulpit, periodontit va tishlarning erta yo'qolishi - ta'sirlangan bolalarning 60% dan ortig'ida hujjatlashtirilgan, klinik aralashuvga ehtiyoj ko'plab kohortalarda 70% dan oshgan [3, 27].

Bu holatlar doimiy og'riq, chaynashda funktsional buzilish, ovqatlanishning buzilishi, uyqu rejimining buzilishi va psixososyal qiyinchiliklarga olib keladi, bularning barchasi erta bolalikda o'sish traektoriyalari va hayot sifati ko'rsatkichlariga sezilarli darajada salbiy ta'sir ko'rsatadi [4, 50].

Rivojlanish biologiyasi nuqtai nazaridan, asosiy tishlar doimiy vorislarining otilishi va fazoviy tuzilishini boshqarishda muhim rol o'ynaydi. Davolanmagan patologiya tufayli sut tishlarining erta yo'qolishi malokklyuziya, tiqilib qolish va g'ayritabiiy otilish naqshlarini keltirib chiqarishi mumkin [1, 145]. O'tkazilgan tadqiqotlar erta yorilib chiqqan oldingi asosiy tishlardagi karies va keyinchalik orqa segmentlardagi og'ir chirish o'rtasidagi bashoratli bog'liqlikni ko'rsatadi [2, 96].

O'z vaqtida terapevtik aralashuvsiz, bu oqibatlar tish kasalliklarini o'smirlik va kattalar davriga qadar tarqaladi, bu esa bolalar stomatologiyasida erta parvarish paradigmalarning ahamiyatini yanada oshiradi [1, 18].

Ushbu jiddiy klinik talablarga qaramay, ota-onalarning noto'g'ri tushunchalari saqlanib qolmoqda: parvarish qiluvchilarning katta qismi asosiy tishlar vaqtinchalik holati tufayli minimal parvarish talab qiladi, deb noto'g'ri ishonishadi, katta qismi esa sut tishlarida toj yoki pulpektomiya kabi restavratsiyalarning mumkinligidan bexabar [5, 22]. Bu bilimlar orasidagi bo'shliq kechiktirilgan parvarish xavfini oshiradi va maqsadli ta'lim hamda profilaktika strategiyalarini ishlab chiqish zarurligini ko'rsatadi [3, 29].

Asosiy qism

Sut tishlar erta bolalik davrida stomatologik tizimning ajralmas biologik va funktsional tarkibiy qismini tashkil qiladi. Ularning fiziologik tozaligii muqarrar bo'lsa-da, ularning hayotning dastlabki 6-12 yilidagi roli og'iz gomeostazini saqlash, kraniofasial o'sishni boshqarish va uzoq muddatli stomatologik natijalarga ta'sir qilish

uchun juda muhimdir [1, 34]. Zamonaviy ilmiy dalillar sut tishlarini davolashni e'tiborsiz qoldirish bolalikdan ancha uzoqqa cho'zilgan o'lchovli biologik, rivojlanish, psixologik va iqtisodiy oqibatlarga olib kelishini tobora ko'proq ko'rsatmoqda [2, 41].

Birlamchi tishlarning biologik va funktsional ahamiyati

Funksional nuqtai nazardan, birlamchi tishlar samarali chaynash, fonatsiya va estetika uchun juda muhimdir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, birlamchi tishlarda davolanmagan kariyesli bolalarda chaynash samaradorligi 20-30% ga pasayadi [3, 26], bu esa ovqatlanish xilma-xilligi va ovqatlanish iste'moliga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Kariyes bilan bog'liq surunkali og'iz og'rig'i oqsillar va mikroelementlarni kamroq iste'mol qilish bilan bog'liq bo'lib, bu o'sishning kechikishiga olib keladi; Epidemiologik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, erta bolalik davrida og'ir kariyesi bo'lgan bolalarda kariyesi bo'lmagan tengdoshlariga qaraganda vazn yetishmasligi yoki o'sishda sekinlashish ehtimoli 1,4-1,6 baravar yuqori [4, 49].

Biologik jihatdan, asosiy tishlar tish yoylarining yaxlitligini saqlaydi va doimiy vorislar uchun yoy uzunligini saqlab qoladi. Asosiy molarlarning muddatidan oldin yo'qolishi otinish yo'llarini buzadi, natijada qo'shni tishlarning mezial siljishi kuzatiladi. Olib borilgan ortodontik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, asosiy tishlarning erta yo'qolishi tiqilib qolish va malokklyuziya ehtimolini 30-45% ga oshiradi [1, 145], agar joyni saqlab turuvchi aralashuv ko'rsatilmasa, joy yo'qotilishi tish chiqarishdan keyin atigi 6-12 oy ichida sodir bo'ladi.

Kasallikning rivojlanishi va tizimli oqibatlari

Birlamchi tishlardagi tish kariesi - bu oziq-ovqat shakarlari, kariesogen mikroorganizmlar va ftoridlarning yetarli darajada ta'sir qilmasligi natijasida yuzaga keladigan progressiv, biofilm vositasida yuzaga keladigan kasallik [2, 63]. Global kuzatuv ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, birlamchi tishlardagi davolanmagan karies butun dunyo bo'ylab 530 milliondan ortiq bolalarga ta'sir qiladi [5, 10]. Bu esa uni eng keng tarqalgan yuqumli bo'lmagan kasalliklardan biriga aylantiradi. Davolashsiz, birlamchi tishlardagi kavitatsiyalangan lezyonlarning taxminan 60-70 foizi pulpa

shikastlanishiga olib keladi, bu esa odontogen infeksiyalar, xo'ppoz shakllanishi va yuz sellyuliti xavfini oshiradi.

Bu mahalliy infeksiyalar tizimli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Klinik tadqiqotlar davolanmagan tish infeksiyalaridan aziyat chekadigan bolalar orasida yallig'lanish belgilarining yuqori bo'lishini va maktabga qatnashmaslikning ko'payishini aniqladi. Kasalxonaga yotqizilgan kohortalarda birlamchi tishlardan kelib chiqadigan tish infeksiyalari bolalarning yuz-jag' shoshilinch tibbiy yordamga yotqizilishining 20-25 foizini tashkil qiladi, bu kechiktirilgan yoki yo'q davolanish bilan bog'liq kengroq tibbiy yukni aks ettiradi.

Doimiy tishlar va uzoq muddatli og'iz salomatligiga ta'siri

Sut tishlarini davolashning eng ishonchli dalillaridan biri ularning doimiy tishlar salomatligi bilan bashoratli aloqasida. Statistika modellar shuni ko'rsatadiki, birlamchi tishlarda kariyes bo'lgan bolalarda doimiy tishlarda kariyes rivojlanish ehtimoli yuqori [2, 97]. Bu holat ortodontik davolanishga bo'lgan ehtiyojni 15–25 % ga oshirishi mumkin [1, 178].

Bu bog'liqlik og'iz bo'shlig'i mikrobiotasining erta shakllanishi, xulq-atvor xavf omillarining doimiyligi va noqulay og'iz muhitiga uzoq vaqt ta'sir qilish bilan bog'liq.

Bundan tashqari, birlamchi tishlarda davolanmagan patologiya ko'pincha konservativ restavratsiyalar o'rniga ekstraktsiyani talab qiladi, bu esa o'smirlik davrida murakkab ortodontik davolanish ehtimolini oshiradi. Bashoratli modellar shuni ko'rsatadiki, kariesni erta davolashning iloji bo'lmasa, keyingi o'n yillikda, ayniqsa, erta bolalikdagi karies tarqalishi yuqori bo'lgan mintaqalarda, aholi darajasida ortodontik davolanishga bo'lgan talabni 15-25% ga oshirishi mumkin.

Psixofunksional va xulq-atvor o'lchovlari

Davolanmagan birlamchi tish kasalligining psixososyal ta'siri bolalar stomatologiyasi adabiyotida tobora ko'proq tan olinmoqda. Surunkali og'riq, estetik buzilish va nutqdagi qiyinchiliklar o'z-o'zini hurmat qilish va ijtimoiy o'zaro ta'sirga salbiy ta'sir qiladi. Hayot sifatini baholash shuni ko'rsatadiki, davolanmagan tish

kasalligi bo'lgan bolalar davolanmagan hamkasblariga nisbatan og'iz salomatligi bilan bog'liq hayot sifati ko'rsatkichlarida 15-20% pastroq ball olishadi [4, 51].

Xulq-atvor jihatidan erta stomatologik tajribalar umr bo'yi tibbiy yordam izlash modellariga kuchli ta'sir qiladi. Davolanmagan og'riq va shoshilinch stomatologik aralashuvlarga duchor bo'lgan bolalar hayotning keyingi bosqichlarida yuqori stomatologik xavotir ko'rsatkichlarini va tartibsiz tashrif buyurish modellarini ko'rsatadilar. Aksincha, erta bolalik davrida profilaktik va restorativ yordam stomatologik qo'rquvning 20-25% ga kamayishi va o'smirlik davrida muntazam stomatologik tashriflarga rioya qilishning yaxshilanishi bilan bog'liq.

Jamoat salomatligi va iqtisodiy oqibatlar

Jamoat salomatligi nuqtai nazaridan, sut tishlarini davolash eng samarali va iqtisodiy jihatdan asoslangan profilaktik choralar qatoriga kiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, birlamchi tishlarda kasallikni erta aniqlash va davolash kasalxonaga yotqizish va umumiy anesteziya ostida davolanish holatlarini sezilarli darajada kamaytiradi [5, 41]. Ayniqsa, maktabgacha yoshdagi bolalarda profilaktik ko'riklar o'tkazish orqali murakkab klinik holatlarning oldini olish mumkinligi isbotlangan [2, 112].

Iqtisodiy baholashlar natijalariga ko'ra, sut tishlarida profilaktik va erta restorativ davolash xarajatlari kech bosqichdagi davolash bilan solishtirilganda 2–3 baravar kam moliyaviy yuk talab qiladi [1, 201]. Davolanmagan erta bolalik kariyesi umumiy sog'liqni saqlash tizimiga qo'shimcha bosim o'tkazib, tibbiy xarajatlarning 20–40 % ga oshishiga sabab bo'lishi aniqlangan [5, 58].

Hozirgi epidemiologik tendensiyalar va demografik o'sish ko'rsatkichlariga asoslangan prognoz modellar shuni ko'rsatadiki, agar profilaktika dasturlari va erta davolash strategiyalari keng joriy etilmasa, 2035 yilga kelib birlamchi tishlardagi davolanmagan kariyesning global tarqalishi 45 % dan yuqori darajada saqlanib qoladi [5, 12]. Aksincha, aholining keng qatlamlarini qamrab oluvchi profilaktik dasturlar,

erta stomatologik ko'riklar va ota-onalarni maqsadli o'qitish orqali og'ir kariyes holatlarini 25–35 % ga kamaytirish mumkinligi bashorat qilinmoqda [2, 134].

Integratsiyalashgan nuqtai nazar

Ilmiy, klinik va epidemiologik dalillarni kompleks tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, sut tishlarini davolash bolalar og'iz bo'shlig'i salomatligini saqlashda markaziy o'rin tutadi. Birlamchi tishlar nafaqat vaqtinchalik anatomik tuzilma, balki doimiy tishlar, jag'-yuz tizimi va umumiy sog'liq holatining rivojlanishini belgilovchi muhim biologik omil hisoblanadi [1, 56].

Birlamchi tishlarda kasallikning erta bosqichda aniqlanishi va davolanishi biologik jarayonlarning patologik yo'nalishini o'zgartirishi, doimiy tishlarda kariyes rivojlanishini kamaytirishi va ortodontik asoratlarning oldini olishi mumkin [2, 98]. Shu bilan birga, bolalik davrida ijobiy stomatologik tajribaning shakllanishi kelajakda sog'lom xulq-atvor modelini yaratadi va stomatologik xizmatlardan muntazam foydalanishni ta'minlaydi [4, 52].

Xulosa

Ushbu maqolada umumlashtirilgan dalillar, birlamchi (sut) tishlarni davolash vaqtinchalik yoki ixtiyoriy aralashuv emas, balki bolalar og'iz bo'shlig'i salomatligining ilmiy jihatdan muhim tarkibiy qismi ekanligini aniq ko'rsatib beradi. Cheklangan umr ko'rishiga qaramay, birlamchi tishlar og'iz funktsiyasi, bosh suyagi rivojlanishi, ovqatlanish holati, psixososyal farovonlik va doimiy tish rezektsiyasining sog'lig'iga chuqur ta'sir ko'rsatadi. Epidemiologik ma'lumotlar doimiy ravishda birlamchi tishlardagi davolanmagan karies butun dunyo bo'ylab bolalarning 45-50% dan ortig'iga ta'sir qilishini, yuqori xavf ostida bo'lgan populyatsiyalarda asoratlar darajasi 60% dan oshishini ko'rsatadi. Bu raqamlar aralashuvsiz strategiyalar erta bolalik davrida kasallik yukining ko'lami va og'irligini bartaraf eta olmasligini tasdiqlaydi.

Профилактик va jamoat salomatligi nuqtai nazaridan, birlamchi tish chirishiga erta aralashish kasallik yo'nalishlarini sezilarli darajada o'zgartirishi ko'rsatilgan. O'z vaqtida tiklovchi yordam, ftorga asoslangan profilaktika va parvarish qiluvchilarni o'qitishni amalga oshirish o'smirlik davrida og'ir karies asoratlarini 25-35% ga va doimiy tishlarning shikastlanishini deyarli 30% ga kamaytirishi taxmin qilinmoqda. Aksincha, erta tish parvarishi tizimlarini mustahkamlamaslik keyingi o'n yillikda, ayniqsa ovqatlanish va turmush tarzi o'zgarishlarini boshdan kechirayotgan past va o'rta daromadli mintaqalarda mavjud tarqalish darajasini saqlab qolishi yoki biroz oshirishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, sut tishlarini davolash umrbod og'iz salomatligiga muhim investitsiya hisoblanadi. Birlamchi tish chirishiga qaratilgan ilmiy asoslangan profilaktika va terapevtik strategiyalar nafaqat darhol og'riq va kasallanishni engillashtiradi, balki sog'lom doimiy tish chirishi va kattalarda kasallik yukini kamaytirishning kuchli bashoratchisi bo'lib xizmat qiladi. Shuning uchun global bolalar og'iz salomatligi natijalarini barqaror yaxshilash uchun birlamchi tish parvarishini bolalar salomatligi siyosati va klinik amaliyotga integratsiya qilish juda muhimdir.

Adabiyotlar

1. **Xudoyberdiyev S. X., To'xtayev A. A.** *Bolalar stomatologiyasi.* — Toshkent: Abu Ali ibn Sino nomidagi tibbiyot nashriyoti, 2018. — 320 b.
2. **Ismoilov J. J.** *Pediatriya stomatologiyasida profilaktika asoslari.* — Toshkent: Fan va texnologiya, 2019. — 248 b.
3. **Karimov B. K., Rahmonova N. S.** Bolalarda sut tishlari kariyesining tarqalishi va oldini olish choralari. *O'zbekiston Stomatologiya Jurnal*i, 2020, №2, 25–30-b.

4. Qodirova M. R., Usmonov D. A.

Мaktabgacha yoshdagi bolalarda og‘iz bo‘shlig‘i gigiyenasi va kariyes xavfi.
Tibbiyot va Innovatsiyalar, 2021, №4, 48–52-b.

5. O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi.

*Bolalar o‘rtasida og‘iz bo‘shlig‘i kasalliklarini oldini olish bo‘yicha uslubiy
qo‘llanma.* — Toshkent, 2022. — 64 b.